

СТАТИСТИЧНИЙ МЕТОД У КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ КОРУПЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ

STATISTICAL METHOD IN CRIMINOLOGICAL RESEARCH OF CORRUPTION: APPLICATION PROBLEMS

Трепак В.М.,
кандидат юридичних наук

У статті ґрунтовно досліджено проблеми застосування статистичного методу в кримінологічних дослідженнях корупції. На основі офіційної статистики проаналізовано формальний та реальний стан корупції в Україні. Особливу увагу звернено на те, що, незважаючи на вкрай негативні дані та оцінки масштабів корупції в Україні, значну суспільну затребуваність актуальної та достовірної інформації щодо стану корупційної злочинності, питання забезпечення як антикорупційної практики, так і юридичної науки достовірною вітчизняною статистикою на цю тематику досі залишається невирішеним.

Ключові слова: статистика, статистика корупції, протидія корупції, корупційна злочинність, кримінологічне дослідження корупції.

В статье основательно исследуются проблемы применения статистического метода в криминологических исследованиях коррупции. На основе официальной статистики проанализированы формальное и реальное состояние коррупции в Украине. Особое внимание обращается на то, что, несмотря на крайне негативные данные и оценки масштабов коррупции в Украине, значительную общественную востребованность актуальной и достоверной информации о состоянии коррупционной преступности, вопросы обеспечения как антикоррупционной практики, так и юридической науки достоверной отечественной статистикой на эту тематику до сих пор остаются нерешенными.

Ключевые слова: статистика, статистика коррупции, противодействие коррупции, коррупционная преступность, криминологическое исследование коррупции.

The article thoroughly deals with the problems in the application of statistical method of criminological research of corruption. Based on official statistics author analyzes formal and the real state of corruption in Ukraine. Special attention is paid to the fact that this topic still remains unresolved despite the extremely negative data and evaluation of corruption in Ukraine, a large public demand for relevant and reliable information on the state of corruption crime, the issue of how anticorruption practice and legal science use reliable national statistics on this topic.

Key words: statistics, statistics of corruption, fighting corruption, corruption crime, criminological research corruption.

Постановка проблеми. Однією з найбільших теоретичних проблем, що постає сьогодні перед українськими вченими-кримінологами, є правильне застосування методів кримінологічних досліджень. Особливо ця проблема виявляється в контексті досліджень корупції як комплексного, укоріненого, масового, негативного суспільного явища, зумовленого зовнішніми і внутрішніми, історичними, політичними, економічними та іншими об'єктивними та суб'єктивними чинниками. Вказана комплексність корупції і зумовлює необхідність застосування широкої методологічної бази для забезпечення досягнення основної мети – мінімізації цього найбільш небезпечного суспільно-державного явища до прийнятного рівня.

Недаремно багатьма вченими обґрунтовується виправданість послуговування під час досліджень корупції, окрім виключно кримінологічних, і методами таких наук як:

– психології: для вивчення особи корупціонера, механізму корупційних відносин (тестування; само-спостереження; біографічний метод; психологічне вивчення документів);

– економіки (обчислення індексів інфляції; оцінки об'ємів корупційних угод): для встановлення економічних наслідків корупції; оцінки явищ еконо-

міки, що є детермінуючими факторами процвітання корупційних явищ;

– математики: для обробки емпіричного матеріалу, накопиченого під час кримінологічних досліджень, що неможливо без застосування математичної логіки, математичної статистики і теорії ймовірності;

– соціології: для характеристики корупції як соціального явища, а також причин та умов, що сприяють поширенню корупційних практик (опитування; соціологічне вивчення документів; соціологічне обстеження; експертні оцінки; соціальний експеримент);

– статистики: з метою характеристики кількісних та якісних змін корупції як масового соціального явища, закономірності якого можуть бути встановлені на прикладі окремих видів діянь (апроксимація; екстраполяція; інтерполяція; оцінка достовірності статистичних даних) [1, с. 30].

Не викликає сумнівів, що наукове опрацювання корупційної проблематики не може здійснюватись ізольовано від невтішних реалій сучасного етапу державотворення України, в умовах якого досліджуване явище існує, розвивається та укорінюється. Тому можливості кожної з названих наук мають максимально повно використовуватися для практич-

ної протидії корупції в Україні, і саме кримінологія дає змогу без виходу за прийнятні рамки галузевої визначеності робити це найбільш ефективно.

Водночас вбачається небезпідставним, що деякі з названих наукових напрямів заслуговують більш уважного ставлення порівняно з іншими, оскільки забезпечують науку матеріалами, що мають вихідний, базовий характер, а їх випадкова помилковість чи умисна спотвореність може завідомо знівелювати усі творчі та інтелектуальні зусилля, спрямовані на досягнення корисного наукового результату. Перш за все, йдеться про статистику, значення якої для якісного аналізу корупції неможливо переоцінити.

Тому зазначене вимагає суттєвої активізації фахового середовища, адже той рівень уваги, що маємо сьогодні до серйозних проблем, пов'язаних із недостовірною статистикою корупції в Україні, не вселяє оптимізму: для одних ця тематика є недостатньо цікавою, для інших – надто складною; одні вважають, що її можна просто вирішити на управлінському рівні, інші ж не бачать прямого зв'язку між самою проблемою та негативними наслідками, до яких вона призводить. Саме тому, незважаючи на вкрай негативні оцінки масштабів корупції в Україні та, відповідно, значну затребуваність актуальної та достовірної інформації щодо її динаміки і перспектив подолання, питання забезпечення як антикорупційної практики, так і юридичної науки статистикою належного рівня досі залишається невирішеним. Спроба змінити вказаний стан речей здійснена у цій публікації та викладена нижче.

Неофіційна статистика корупції як основне джерело сучасних кримінологічних досліджень. Хоча цю статтю насамперед присвячено проблемам офіційної статистики, не можна оминати увагою поступове зростання останнім часом значення й інших джерел статистичної інформації, що мають неофіційний характер. Зокрема, є зміст окремо виділяти дослідження українських та іноземних експертів, результати соціологічних опитувань, рейтинги неурядових, насамперед міжнародних, організацій. При цьому соціологічні дослідження згадані тут не випадково, адже зв'язок між статистикою та соціологією поступово стає дедалі сильнішим, що демонструє незворотну інтеграцію та взаємовплив різних сфер знань, природну модернізацію підходів до методів досягнення необхідних суспільству наукових доробків.

У цьому контексті варто зазначити, що особливо цінні дослідження в галузі корупції проводить міжнародна некомерційна організація Transparency International (TI), найбільш значимі з яких: Індекс сприйняття корупції, Індекс платників хабарів, Міжнародний огляд жертв злочинності, Індекс непрозорості, Система оцінки державної доброчесності та Індекс глобалізації. Наприклад, основою Індeksu сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI) служать опитування як громадян держави, так й іноземців, що постійно проживають на її території, підприємців та аналітиків щодо рівня національної корумпованості. Отже, цей індекс становить собою

зріз поглядів, що поділяються особами, які представляють різні верстви суспільства. Індекс платників хабарів (Bribe Payers Index, BPI) доповнює CPI, оскільки відображає схильність компаній провідних країн-експортерів світу пропонувати неправомірну вигоду представникам влади в країнах, які розвиваються та ін.

Отже, на сучасному етапі розвитку вітчизняної кримінології показники стану корупції, отримані авторитетними міжнародними організаціями за результатами досліджень, що передбачають уніфіковані та стандартизовані процедури, є незамінними. Водночас практично беззаперечно визнання міжнародною та українською спільнотою вказаних досліджень не має приводити до легковажного оперування даними вітчизняної статистики, адже тільки їх комплексний аналіз може забезпечити системний характер кожного серйозного наукового матеріалу.

Перед тим як перейти до безпосереднього аналізу офіційної статистики в Україні, варто також відзначити і зростання впливу на сучасний антикорупційний дискурс інформації, що представляється вітчизняними громадськими організаціями та дослідницькими центрами, хоча й методологія збору, обробки та аналізу ними відповідних даних дещо відрізняється від підходів аналогічних міжнародних інституцій. Зокрема, досить активно використовуються дослідниками статистичні матеріали, зібрані та опрацьовані Київським міжнародним інститутом соціології, Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, Інститутом прикладних гуманітарних досліджень, Центром економічних і політичних досліджень ім. Олександра Разумкова.

Відомо, що результати досліджень, проведених вищезазначеними організаціями, привертають особливу увагу до складних проблем високого рівня корупції в Україні, який зберігся навіть після Революції 2014 року та ряду антикорупційних реформ і нововведень, що слідували за нею. І хоча ця невтішна інформація вже не дивує своєю стабільністю, все ж з метою подолання проблеми маємо продовжувати тримати зосереджену увагу на її неприйнятних показниках. Так, зокрема: згідно з результатами опитування «Рівень сприйняття корупції бізнесом»: 57,2% респондентів вважають, що ситуація з корупцією за останній період залишилася незмінною, 27,7% відповіли, що ситуація погіршилася, і тільки 15,1% опитаних відзначають покращення ситуації [3]. Крім того: 44,9% українців вважають, що державна влада в цілому та повністю охоплена корупцією, 81% громадян головним бар'єром на шляху розвитку країни називають корупцію (і це в умовах зовнішньої збройної агресії), а 65% українців відзначають, що антикорупційна реформа є найважливішою сьогодні [4].

Загальні причини недостовірності офіційної статистики корупції в Україні. Як було зазначено вище, зусиль громадського сектора для забезпечення юридичної науки та практики потрібною інформацією про корупцію в Україні явно недостатньо. Потрібна значно ефективніша організаційно-пра-

вова робота держави, а матеріали офіційної статистики повинні мати безумовний пріоритет порівняно з повідомленнями у ЗМІ чи іншими неофіційними інформаційними приводами. Натомість наявна офіційна статистика обґрунтовано видається неповною, часом викривленою та такою, що нерідко не тільки не допомагає, а навпаки, перешкоджає досягненню потрібних результатів. Сьогодні в нашому розпорядженні продовжують перебувати розрізнені та/або суперечливі статистичні відомості різних органів державної влади: МВС, Генеральної прокуратури, судів різних інстанцій та ін.

До того ж наявні матеріали відбивають тільки окремі аспекти загальної картини стану корупційної злочинності в Україні. При цьому поточні політичні та суспільні умови тільки сприяють зменшенню достовірності і точності офіційної інформації. Це не говорячи про відсутність у нас традиції подання та оприлюднення об'єктивної статистики, що зумовлено тривалим періодом превалювання методів фальсифікації інформації, штучного завищення позитивних показників та зниження негативних, акцентів на формальних даних, а не на реальному перебігу процесів у різних галузях державного і суспільного життя.

Варто також підкреслити, що до сьогодні чітких нормативних вимог до уніфікованої та стандартизованої форми ведення офіційної статистики злочинності в Україні не існувало, а тому різні органи державної влади самостійно встановлювали стандарти статистичного обрахунку, що, як наслідок, привело до суттєвого ускладнення первинного завдання зі зведення та синхронізації даних про корупцію в Україні. При цьому треба брати до уваги і те, що національні статистичні дані з 2014 року не відображають цілісної картини масштабів злочинності, оскільки не враховують інформації з тимчасово окупованих територій країни, а також територій, що перебувають під контролем України, але входять до зони АТО, що ускладнює відслідковування динаміки та тенденцій цього виду злочинності, а тому потребує більш системного підходу.

Виходячи з наведеного, великі сподівання сьогодні небезпідставно покладаються як на поточну, так і майбутню роботу новоствореного Національного агентства з питань запобігання корупції, яке маж стати центром збору та аналізу інформації про стан корупції в країні. Так, до повноважень НАЗК, згідно зі ст. 11 Закону України «Про запобігання корупції», серед інших, належать: проведення аналізу стану запобігання та протидії корупції в Україні, діяльності державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування у сфері запобігання та протидії корупції, статистичних даних, результатів досліджень та іншої інформації стосовно ситуації щодо корупції; організація проведення досліджень із питань вивчення ситуації щодо корупції.

Але для того щоб НАЗК стало ефективним виконавцем антикорупційної стратегії України, ще раз наголошуючи на великому значенні достовірної

статистики для ефективної боротьби з корупцією, потрібно детально вивчити причини, які зумовили вищеописану ситуацію, виявити допущені помилки та зробити відповідні, адекватні висновки. Однією з таких ключових проблем, яка при цьому може бути вирішена вже в короткостроковій перспективі без особливих труднощів, є недосконалість форми та змісту статистичної звітності, що подається компетентними органами державної влади, про що йтиметься далі.

Окремі проблеми статистичної звітності корупції в Україні. Звісно, було б несправедливо стверджувати, що жодних зусиль для організації належної статистичної роботи раніше не велося. Так, наприклад, однією зі спроб запровадження єдиного документа, що містив би зведені відомості про вчинені корупційні злочини та адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, стало затвердження 2013 року, за погодженням з Держстатом України, спільним Наказом Генеральної прокуратури, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки, Міністерства доходів і зборів, Міністерства оборони, Державної судової адміністрації України Форми № 1-КОР («Звіт про стан протидії корупції») [5]. Водночас на цьому прикладі можна продемонструвати й низку показових хибних підходів, що не залишають сумнівів у необхідності їх радикального перегляду: термінологічної неузгодженості, зміщення акцентів на неадекватного визначення пріоритетності даних, зосередження уваги на другорядних показниках, нехтування найважливішими з них тощо.

Наприклад, низка статей Кримінального кодексу України, що встановлюють відповідальність за злочини, які є корупційними відповідно до ст. 45 КК України, не відбиті в наведеній формі, серед яких виділяються (проте не виключно) нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів із бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210 КК України) та підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України).

Схожих суперечливих прикладів можна знайти чимало. Так, згідно зі Звітом судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження (Форма № 1-1, затверджена Наказом Державної судової адміністрації України від 21 листопада 2012 р. №158), всього протягом 2015 року до судів першої інстанції надійшло 130 414 справ кримінального провадження [6]. Натомість, як свідчить Єдиний звіт про кримінальні правопорушення (Форма № 1, затверджена Наказом ГПУ від 23 жовтня 2012 р. № 100), тільки за січень-грудень 2015 року органами прокуратури направлено до суду з обвинувальним актом 163 795 кримінальних проваджень [7].

Варто критично оцінювати те, що Генеральною прокуратурою досі не велася окрема статистика корупційної злочинності в Україні.

Окремою проблемою, невирішеною у звіті Генеральної прокуратури, є аналіз статистичної інформації щодо тих злочинів, що є корупційними тільки у

випадку вчинення їх шляхом зловживання службовим становищем (ст. ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України). Наприклад, злочин, передбачений ст. 357 КК України (викрадення, привласнення, вимагання документів, штамтів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження), може вчинятись двома способами: або шляхом шахрайства, або зловживанням службовим становищем, причому корупційним вважається тільки у другому випадку. Натомість наведена статистика відображає тільки сукупні дані по ст. 357 КК України, із яких неможливо виокремити кількісні показники щодо викрадення, привласнення, вимагання документів, штамтів, печаток конкретно шляхом зловживання службовим становищем. Такий підхід до ведення статистики приводить до значної похибки в обрахунку питомої ваги корупційної злочинності в загальній структурі злочинності, а також ваги злочинів, передбачених ст. ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України в структурі корупційної злочинності.

Враховуючи вищевикладене, єдиним виходом із ситуації у цілях якісного аналізу стану корупції в Україні є уважне використання наведених форм звітності різних органів державної влади комплексно та критично, на основі чого і можна зробити певні спостереження.

По-перше, питома вага корупційних злочинів у структурі злочинності за результатами 2015 р. становить всього 3,3%, що вкотре підтверджує значний рівень латентності корупції в Україні. Дехто вважає, що офіційні показники злочинних дій у сфері корупції відбивають третину справжньої ситуації з огляду на те, що велика корупція (маніпуляції з приватизаційними процесами, виведення з активів держави цілих заводів та ін.) дуже важко фіксується [8]. На нашу ж думку, навіть наведене припущення є надто оптимістичним. Більшу довіру викликає інформація, що майже кожному п'ятому українцю лише протягом останнього року доводилось особисто давати хабар чи робити подарунок для вирішення певного питання [9].

Також досить показовим є те, що серед корупційних злочинів за підсумками 2015 р. спостерігається значна перевага тих, що передбачені ст. 191 КК України (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем) – 54,8% серед всіх зареєстрованих корупційних злочинів. Абсолютно очевидно, що такі дані не можуть належно віддзеркалювати реальну ситуацію в Україні. Причиною цього неадекватного показника є згадана відсутність окремої статистики тих злочинних діянь, що вчинені шляхом зловживання службовим становищем.

Аналогічною за суттю, хоча й відмінною за обсягами, є ситуація зі статистичною інформацією щодо злочинів, покарання за які передбачено такими статтями КК України: ст. 357 (викрадення, привласнення, вимагання документів, штамтів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловжи-

вання службовим становищем або їх пошкодження) – 1828 справ, або 9,81% від кількості облікованих корупційних злочинів; ст. 262 (викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем) – 207 справ, або 1,11% від кількості облікованих корупційних злочинів; ст. 410 (викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем) – 191 справа, або 1,03% від кількості облікованих корупційних злочинів.

Решта злочинів із цього переліку становить менше одного відсотка від облікованих фактів корупції. Зокрема, сюди належать злочини, передбачені статтями: ст. 320 КК України (порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів); ст. 313 КК України (викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, або їх аналогів чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням); ст. 308 КК України (викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем). Щодо ст. 312 КК України (викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або службовим становищем) протягом 2015 р. правоохоронними органами не обліковано жодного кримінального правопорушення.

Таким чином, офіційні відомості щодо стану злочинності за переліченими вище статтями КК України, враховуючи особливості віднесення відповідних злочинів до корупційних тільки в разі їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, не можуть бути покладені в основу кримінологічних досліджень проблем корупції в Україні, а тому методологія їх обрахунку має бути переглянута.

Що ж стосується наявних статистичних даних щодо злочинів, передбачених ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 КК України, які визначені корупційними згідно зі ст. 45 КК України без додаткових застережень, то, наприклад, за ст. 364 (зловживання владою або службовим становищем) правоохоронними органами протягом 2015 р. обліковано 3078 справ. Таким чином, ці злочинні діяння становлять значну частку в структурі корупційних злочинів – 16,52%. Натомість з обвинувальним актом до суду передано лише 187 справ (тільки 6%), що свідчить про вкрай низький рівень розкриття цієї категорії злочинів та притягнення винних осіб до відповідальності.

Згідно з даними судової статистики, протягом 2015 р. за ст. 364 КК України вироки (постанови) набрали законної сили щодо 114 осіб, зокрема,

виправдано 5 осіб, засуджено 43, із яких до покарання у вигляді позбавлення волі – 4, штраф – 2, додаткове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю призначено 37 особам; звільнено від покарання з випробуванням 30 осіб.

За ст. 368 КК України (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою) обліковано 1588 справ, із яких з обвинувальними актами до суду передано 730 справ, тобто практично 46%, що є достатньо високим результатом порівняно з іншими корупційними злочинами. Таким чином, частка злочинів, передбачених ст. 368 КК України, становила 8,53% корупційної злочинності.

Згідно з даними судової статистики, протягом року за цією статтею вироки (постанови) набрали законної сили щодо 394 осіб, зокрема, виправдано 11 осіб, засуджено – 374, у тому числі покарання у вигляді позбавлення волі призначено 59 особам, штраф – 178, 334 особи позбавлено права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; звільнено від покарання з випробуванням 124 особи.

За ст. 364-1 КК України (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми) правоохоронними органами протягом звітного періоду обліковано 382 справи. Таким чином, частка цих злочинів становить 2,05% у структурі корупційної злочинності. Але лише 30 справ було передано до суду з обвинувальним висновком (тобто, менше 8%).

Як впливає з даних судової статистики, протягом 2015 р. за цією статтею вироки (постанови) набрали законної сили щодо 23 осіб, зокрема, жодного підозрюваного не виправдано.

За ст. 369 КК України (пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі) правоохоронними органами за звітний період обліковано 228 справ, 148 із яких передано до суду з обвинувальним висновком, тобто частка становить 1,55% серед корупційних злочинів.

Щодо результатів розгляду справ за ст. 369 КК України в судах, то протягом 2015 р. вироки (постанови) набрали законної сили щодо 166 осіб, зокрема, виправдано 1 особу, засуджено 123 особи, із яких до покарання у вигляді позбавлення волі – 3, штраф – 79, звільнено від покарання з випробуванням 34 особи, тобто практично кожного четвертого.

Щодо іншого, то за ст. 369-2 КК України (зловживання впливом) правоохоронці облікували 208 справ, до суду з обвинувальним актом передано 160, тобто питома вага злочинності, що полягає у зловживанні впливом, становить 1,12% серед корупційних злочинів. За ст. 354 КК України (підкуп працівника підприємства, установи чи організації) протягом січня-грудня 2015 р. правоохоронними органами обліковано 31 кримінальне правопорушення, із яких з обвинувальним актом до суду передано 23 справи, таким чином, частка цих злочинів становить всього 0,17% у структурі корупційної злочинності.

Таким чином, за переліченими вище статтями КК України (354, 364, 364-1, 365-2, 368, 369 та 369-2)

протягом 2015 р. правоохоронними органами обліковано 5682 справи, вироки (постанови) набрали законної сили щодо 823 осіб, зокрема, виправдано 21 особу, засуджено 676 осіб, серед яких: до покарання у вигляді позбавлення волі – 75 осіб (11%), штраф – 367 (54%), звільнено від покарання з випробуванням 199 осіб (29%). Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, як додаткове покарання, накладено на 397 осіб (59% всіх засуджених).

Важливо мати на увазі, що однією з найбільш корупційних сфер суспільного життя відповідно до офіційної статистики є бюджетна система (286 справ), система освіти (129 випадків), система охорони здоров'я (119) та сфера земельних відносин (100). Водночас, на наш погляд, згадані сфери можуть вважатися найбільш корумпованими тільки за критерієм кількості випадків вчинення таких злочинів, а не розміру завданих державі збитків. Якби обрахунки велися за іншими критеріями, результати з великою долею вірогідності були б іншими.

Показово, що за останній рік в Україні відбулося збільшення фіксації вчинення корупційних злочинів: протягом 2013 р. за ст. ст. 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 369 та 369-2 КК України обліковано 6359 справ, протягом 2014 – 5156 справ (–19%), протягом 2015 – 5682 справи (+10%). Звичайно, тут варто брати до уваги, що зростання цього показника все одно не може компенсувати тієї прогалини в статистиці, що зумовлена латентністю корупції. До того ж формальне зростання кількості справ, порушених за «корупційними» статтями, може бути наслідком більш пильної уваги з боку суспільства до корупційних практик та більш прозорої роботи в цьому напрямі компетентних органів державної влади.

Підсумки та висновки. Отже, вищенаведені статистичні дані, їх аналіз у сукупності з іншим емпіричним матеріалом, що через обмеженість обсягу публікації не увійшов до змісту цієї статті, дають змогу зробити такі узагальнення та переважно невтішні висновки:

– Хоча в КК України (ст. 45) ще 2014 р. закріплено вичерпний перелік корупційних злочинів, не всі форми офіційної статистичної звітності узгоджено із вказаним нормативним нововведенням. Як наслідок, особливо проблемним завданням є аналіз даних щодо злочинів, які є корупційними у випадку вчинення шляхом зловживання службовими повноваженнями, що є тільки одним із можливих способів його вчинення.

– Відстеження закономірностей та динаміки розвитку різних проявів корупції суттєво ускладнене у зв'язку з неуніфікованістю форм офіційної звітності, які відрізняються не тільки між різними відомствами, але і за різні роки в межах одного відомства. У таких умовах найоптимальнішим способом аналізу стану корупційної злочинності є відслідковування даних по конкретних статтях КК України, причому тих, які є корупційними згідно зі ст. 45 КК України (без застережень).

– Значна кількість кримінальних проваджень завершується на етапі досудового слідства: з 5762

облікованих справ до суду з обвинувальними актами передано тільки 1281 справу, тобто 22,2%. Такий низький показник може свідчити як про недостатню кваліфікацію слідчих кадрів і проблеми з матеріально-технічним забезпеченням, так і про корумпованість самих правоохоронних органів. На користь цієї гіпотези свідчать фактичні дані: кількість службових осіб і працівників органів внутрішніх справ, які вчинили корупційні злочини, сягнула 203 (10,4% всіх осіб, які скоїли кримінальні корупційні правопорушення), органів державної податкової служби – 54 (2,8%), органів прокуратури – 15 (0,8%).

– Спостерігається суттєва різниця між кількістю облікованих випадків вчинення корупційних злочинів за аналізованими вище статтями (5762 справи) та кількістю засуджених осіб (676), тобто до відповідальності притягнуто всього 11,7% винуватців – лише трохи більше, ніж кожного десятого, причому 199 осіб звільнено від покарання з випробуванням – практично кожного третього. Спостерігається «тяганина» із вирішенням таких критично важливих питань, як взяття осіб, підозрюваних у вчиненні корупційних злочинів, під варту, визначення достатнього розміру застави для них, відсторонення від посад, що вони обіймають.

– Суперечливим з позиції логіки є співвідношення виявлених випадків пропонування, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України) – обліковано 288 справ та випадків прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України) – 1588 справ. Тобто в офіційній статистиці відображено в 5,5 разів менше випадків надання неправомірної вигоди, ніж її отримання. Така велика різниця навряд чи може бути пояснена лише передбаченою у ч. 5 ст. 354 КК України можливістю звільнення від кримінальної відповідальності за злочини, передбачені ст. ст. 354, 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК України, осіб, які після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди, однак, до отримання органом, службова особа якого наділена правом повідомляти про підозру, інформації про цей злочин з інших джерел, добровільно заявила про те, що сталося та активно сприяла розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку.

– Покарання, які призначаються за вчинення корупційних злочинів, не відповідають тяжкості діяння – тільки 11% із винних осіб засуджено до позбавлення волі, натомість 54% несуть відповідальність виключно у вигляді штрафу. Більш «шокуючим» є співвідношення кількості виявлених випадків

корупційних злочинів та вироків, що передбачають позбавлення волі – ймовірність потрапити за ґрати за вчинення корупційного злочину становить не більше 1,3%, причому без врахування випадків звільнення від покарання з випробуванням.

– За статтями, санкція яких передбачає позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. ст. 364, 364-1, 365-2, 368, 369 та 369-2 КК України), тільки 60% засуджених призначено такий вид покарання. Тобто решта осіб, вину яких у вчиненні корупційних злочинів доведено у судовому порядку, має подальшу можливість обіймати попередні посади та продовжувати свою участь у корупційних практиках.

– Корупційні злочини відрізняються істотною латентністю, а їх частка в загальній кількості зареєстрованих злочинів, розрахована на підставі офіційних даних (3,3%), не може відбивати фактичних масштабів корупційної злочинності в Україні.

– Дані офіційної вітчизняної статистики корупційної злочинності є мало придатними для їх використання під час здійснення кримінологічних досліджень корупції в Україні. Це створює передумови для повного перегляду методики та вимог до подання і опрацювання статистичних даних, що має бути орієнтовано на конкретну мету – мінімізацію корупції як комплексного явища та суттєве зменшення кількості вчинених корупційних злочинів кожного виду зокрема. Для цього НАЗК варто організувати статистичну роботу на нових засадах із врахуванням вищевикладених помилок та прогалин, без огляду на попередній негативний досвід. По суті, 2016 р. має стати точкою відліку абсолютно нової статистики корупції, що не повинно мати практично нічого спільного з недостовірними і неповними даними попередніх періодів.

– Незважаючи на істотні проблеми, які існують у сфері ведення офіційної статистики корупційної злочинності в Україні, аналіз навіть наявних емпіричних даних у сукупності з виваженими оцінками науковців та результатами соціологічних досліджень, проведених на належному рівні, дає змогу викрити певну кількість наявних проблемних питань та оцінити ефективність кампанії з протидії корупції в Україні. Переконані, що отримані на вказаній основі під час підготовки цієї публікації дані щодо рівня, структури та динаміки корупційної злочинності в Україні хоча і потребують ретельної та моментами критичної оцінки, можуть стати основою для подальших кримінологічних досліджень, які в свою чергу допоможуть наблизити Україну до рівня тих правових держав, де корупція є рідкісним та практично подоланим пережитком минулого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Даньшин І.М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : [навч. посібник] / [І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодед]; за ред. проф. І.М. Даньшина. – Харків : Право, 2003. – 352 с.
2. Бойко А. Методологія пізнання економічної злочинності / А. Бойко // Вісник Львів. ун-ту. Серія юридична. – 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://radnuk.info/statti/229-kruminal-pravo/15311-2011-01-23-01-07-06.html>.
3. Рівень сприйняття корупції очима бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://corruption-index.org.ua/>.
4. Соціологічне опитування: якою мірою поширена корупція в кожній з наведених сфер? // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=903.

5. TNS On-line Track за серпень 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tns-ua.com/news/ukrayintsi-viznachili-pereshkodi-na-shlyahu-rozvitku-krayini>.
6. Реформи в Україні: громадська думка населення // Фонд «Демократичні ініціативи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/ua/polls/2015a/reformi-v-elenija-.htm>.
7. Статистика // МВС України : офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm.
8. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження протягом 2015 року // Судова влада України : офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/Sud_statustuka_Zvit_2015/.
9. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення // Генеральна прокуратура України : офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820#.
10. Експерт: реальний рівень корупції втричі перевищує статистику ГПУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://newsradio.com.ua/2016_03_16/Ekspert-realnij-r-ven-korupc-vtrich-perevishhu-statistiku-GPU-5956/.
11. Кожен п'ятий українець минулого року давав хабарі – опитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2016/02/4/7097867/>.

УДК 343.214

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ВЧИНЕНОГО ДІЯННЯ ЗА ОЗНАКАМИ ОБ'ЄКТА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

CRIMINAL AND LEGAL ESTIMATION OF COMMITTED ACT ON SIGNS OF CORPUS DELICT'S OBJECT

Ус О.В.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Статтю присвячено проблемам кримінально-правової оцінки вчиненого діяння за ознаками об'єкта складу злочину. З'ясовано значення об'єкта складу злочину та його ознак для кримінально-правової оцінки вчиненого. Запропоновані правила (рекомендації) кримінально-правової оцінки вчиненого діяння (кваліфікації злочину) за ознаками об'єкта складу злочину.

Ключові слова: кримінально-правова оцінка вчиненого діяння, кваліфікація злочину, склад злочину, об'єкт складу злочину, ознаки.

Статья посвящена проблемам уголовно-правовой оценки совершенного деяния по признакам объекта состава преступления. Установлено значение объекта состава преступления и его признаков для уголовно-правовой оценки совершенного. Предложены правила (рекомендации) уголовно-правовой оценки совершенного деяния (квалификации преступления) по признакам объекта состава преступления.

Ключевые слова: уголовно-правовая оценка совершенного деяния, квалификация преступления, состав преступления, объект состава преступления, признаки.

The article is devoted to the problems of criminal and legal estimation of committed act on the signs of object's corpus delict. Found out value of object of corpus and its signs delict for criminal and legal estimation of committed. The rules (recommendations) of criminal and legal estimation of committed act (qualifications of crime) offer on the signs of object of corpus delict.

Key words: criminal and legal estimation of perfect act, qualification of crime, corpus delict, object of corpus delict, sign.

Постановка проблеми. Кримінально-правова оцінка вчиненого особою діяння має принципове значення для застосування кримінально-правової норми, оскільки правильна юридична оцінка вчиненого є необхідною умовою для досягнення законності під час відправлення правосуддя у зв'язку з проведенням кримінального провадження. Помилка в кримінально-правовій оцінці діяння може потягти за собою необгрунтоване засудження особи чи необгрунтоване її виправдання, або застосування до винного норми КК, яка не містить всіх кримінально-правових ознак вчиненого діяння.

Стан дослідження. Значний внесок у розробку вчення про об'єкт складу злочину зробили такі видатні вчені кримінально-правової науки дореволюційного періоду, як Л.С. Белогриць-Когляревський, О.Ф. Кістяківський, Г.В. Колоколов, С.В. Познишев, П.П. Пусторослев, М.Д. Сергієвський, В.Д. Спасович, М.С. Таганцев, І.Я. Фойницький та інші науковці. Найбільш глибоко і змістовно проблема об'єкта злочину була розроблена представниками радянської кримінально-правової доктрини. Цьому питанню значну увагу у своїх роботах приділяли Я.М. Брайнін, В.К. Глістін, Є.К. Каїржанов,